

чить с остатками тоталитаризма в топонимии Украины в наши дни.

Ключевые слова: топонимия, Украина, города, села, поселки, наименование, необходимость перемен.

Vasyl BOTUSHANSKYI
(Chernivtsi)

TOPONYMY AND POLICY IN UKRAINE

The article deals with the violent change of settlements names in different regions of Ukraine during the Soviet era in honor of Bolshevik leaders, the October revolution in 1917, victories in the so-called Civil War and the «socialist transformation», Sovietization and urban microtoponyms. The need for decisive end with remnants of totalitarianism in toponymy of modern Ukraine is emphasized.

Keywords: toponymy, Ukraine, city, village, name of the settlement, need for change.

УДК 94(477)

Михайло ЮРІЙ
(Чернівці)

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ

У статті йдеться про об'єктивні чинники європейської інтеграції України, а також дається політико-психологічна характеристика путінського режиму.

Ключові слова: євроінтеграція, цивілізація, ментальність, конфлікт, фундаменталізм, агресія.

Те, що відбувається зараз між Україною і Росією – це, звичайно, цивілізаційний конфлікт, ціннісний конфлікт минулого і майбутнього, конфлікт радянського і нерадянського, європейського і постімперського.

У ХХ ст. сформувалася спеціальна наукова дисципліна – цивілізаційна теорія. Вона базується на ідеї про те, що в процесі історичного розвитку на земній кулі формується обмежена кількість особливих, відмінних одна від іншої стратегій людського буття. Кожна з них, домінуючи на певній, досить значній території, виявляється фактором, що визначає весь устрій життя. Це і є локальна цивілізація. Як приклад можна навести західнохристиянську або євроатлантичну, східноєвропейську або православну, ісламську, індійську, латиноамериканську цивілізації.

Цивілізації формуються на певній стадії розвитку людства, коли виникають міста, писемність, виникає держава. Реально світова цивілізація – це цілісність локальних цивілізацій, що взаємодіють між собою. Локальні цивілізації взаємодіють між собою, постійно конкурують одна з іншою за лю-

дей, територію і ресурси, а в підсумку складають ціле культури людства.

Виникає запитання: яким чином самозберігаються цивілізації? Як їм вдається відтворювати себе, протистояти зовнішньому тиску, відповідати на виклик історії?

Відповідь на це питання підводить нас до часто вживаного в останній час поняття «ментальність». Як відомо, під ментальністю трактують стиль, або тип мислення, що визначає всі наші дії. Ментальність всмоктується з молоком матері, видається чимось природним і єдино можливим і не рефлектується. Ментальність – це не те, що ми думаємо, зокрема, і з приводу самих себе, а те, що задає характер нашого мислення. «Ми не те, що ми думаємо про себе, – ми те, що ми думаємо»¹.

Ментальність забезпечує стійкість системоутворюючих ознак, які в культурології називаються культурним ядром. Тим самим вона забезпечує збереження самототожності цивілізації та оформляє канал еволюції культури. Конкретна цивілізація виникає в той момент, коли складається стійка ментальність. При цьому суспільство, що переживає цивілізаційний синтез, переходить з аморфного в структурований стан, стає стійким до зовнішніх впливів. Цивілізація, що виникла, розвивається, відповідає на виклики історії. В процесі цього розвитку ментальність може переживати значні структурні зрушення, які дозволяють адаптувати суспільство і культуру до умов, що радикально змінилися. Коли ментальність вичерпує можливості подальшого розвитку і втрачає адаптивність, тобто перестає працювати як ефективний механізм, що забезпечує виживання людини в умовах, які змінилися, цивілізація згасає. Її населення і територія можуть бути «розібрані» сусідніми цивілізаціями, або стати полем наступного цивілізаційного синтезу.

Може виникнути питання: а що дає ця теорія в практичному плані? Багато, стосовно до теми нашого обговорення – розуміння того, що цивілізації становлять системні цілісності. Сума ознак – культурне ядро – задається якісними характеристиками цілого. Якщо ставити перед собою завдання вибору характеристик культури (відповідно, і всього того, що витікає з культури – національного характеру, історичної долі), то реальний вибір можливий між стійкими пакетами взаємопов'язаних характеристик. Близька нашому серцю українська працьовитість і душевність – в комплекті з ними йдуть втеча від зовнішнього світу, неповага до закону, величезна енергорозтратність, алкоголізм, калюжі урини в ліфтах, хабарі, розбиті дороги, часто-густо повалені плоти тощо, тощо, тощо. Якщо подивитися, наприклад, на німецьку ментальність, то там діловитість обов'язково поєднується з раціональністю, помірністю, стійким обивательством, з формальним стилем людських і навіть родинних відносин, недосяжною і незрозумілою для української людини законослухняністю.

Щоби зрозуміти, що Євросоюз – це союз країн, об'єднаних спільною цивілізаційною специфікою, достатньо звернути увагу на те, що він впродовж кількох десятиліть успішно розвивається як об'єднання католицьких і протестантських країн. А ось православна Греція, яка вступила до ЄС у 1982 р., донині перебуває на периферії. Болгарія і Румунія, які увійшли в союз, налаштовані, як видно, прийняти всі європейські цінності. Щодо України, то можна сказати, наступне – вибір нею європейського вектору розвитку є, по суті, стратегічною трансформацією, що становить цивілізаційний вибір. Якщо розглядати український «проект Європа» тільки як сукупність юридичних, дипломатичних, військово-технічних зусиль, то він приречений на малоефективність. Успіх всього інтеграційного проекту може бути досягнутий тільки за умови вирівнювання ментальних установок українських і західноєвропейських. Причому оскільки сенс проекту в інтеграції України в Європу, а не навпаки, це вирівнювання не може означати нічого іншого, як корегування неадаптивних установок культурного ядра, притаманних українській ментальності.

Взагалі в такій постановці питання немає нічого надприродного. Як уже зазначалося, ментальність здатна до суттєвих адаптаційних зрушень. Тільки інерційність мислення змушує фіксувати у суспільній свідомості нині існуючі ментальні установки як останні.

Історія, наприклад, знає приклади їх успішної трансформації. Достатньо згадати Туреччину, яка здійснила в 20-х роках минулого століття глибокі зміни, пов'язані з діяльністю Кемалю Ататюрка, якому вдалося зруйнувати традицію, що зайшла в глухий кут, і вибудувати національну державу замість Османської імперії, яка століттями протистояла Європі – нову, секулярну Туреччину, орієнтовану на європейські цінності. Успіх цих реформ був би неможливий без коригування ментальних установок. Причому таке корегування не зруйнувало турецьке суспільство, не обернулося втратою ідентичності. Але забезпечило вражаючу динаміку. Сам факт теперішніх переговорів про вступ Туреччини до Євросоюзу свідчить про те, що сучасна Туреччина набагато ближче до Європи, ніж до фундаменталістських мусульманських режимів.

З іншого боку, можна навести приклади переналаштування ментальних установок, які відбуваються «природним» шляхом у процесі еволюції. Так, середньовічне європейське суспільство мало багато рис, подібних до української традиції. Однак, пройшовши епохи Реформації і Контрреформації, Просвітництва і великих буржуазних революцій, Європа попрощалася зі спадковістю Середньовіччя. При цьому суттєво змінилися ментальні установки. На місце системи привілеїв традиційного станового суспільства приходять рівність усіх громадян перед законом. Утверджується повага до приватної власності, до людської особис-

тості, етика особистісного успіху. Ці та інші зрушення в системі базових установок дозволили створити сучасне динамічне суспільство, забезпечити ті стандарти, прагнення до яких Україна оголошує сьогодні своєю метою. Підкреслимо, що ці структурні зрушення, принісши з собою глибокі зміни, не зруйнували західноєвропейську цивілізацію, зберегли її самототожність. Однак цей «природний» процес зайняв у Європі кілька століть.

Цих століть у сьогоднішньої України немає. Тому успіх реалізації «європейського проекту» повністю залежить від можливості проведення в теперішній Україні продуманого, цілеспрямованого корегування тих цінностей, установок, стереотипів мислення, які блокують перспективи прискореної модернізації українського суспільства.

Подивимось, які «вихідні позиції», що визначають для України можливості вирішення позначеного нами питання. Перш за все необхідно торкнутися питання про те, що спільного між українцями і європейцями і вкажемо на деякі моменти, які неупереджений науковий аналіз даної проблеми в обов'язковому порядку повинен враховувати.

Першочергово населення України століттями включало в себе значну кількість представників європейських народів – болгар, угорців, греків, італійців, німців, поляків. Окремі регіони України шістьсот років входили до складу Речі Посполитої та Австро-Угорщини. В містах України (Львів, Київ, Чернігів та багато інших) з XIV ст. поширюється так зване «магдебурзьке право» – модель міського самоуправління, що склалася у середньовічній Європі. Це задавало корпоративний характер українського суспільства, в межах якого життя людини, умови професійної діяльності, її права і законні інтереси забезпечувалися корпорацією. З XV ст. в Україні існував такий класичний інститут феодального європейського міста, як цехи, які нічим не відрізнялися від цехів на Заході.

Вся історія України поза Московією і Росією – це історія входження у західноєвропейський суперетнос, нехай навіть через часткову колонізацію і окатоличення. Досить часто не береться до уваги та обставина, що з другої половини XVI ст. на території України працювали єзуїти, і це було досить серйозне й ґрунтовне дослідження. Орден єзуїтів володів кадрами і засобами, мав у країні свої монастирі і школи. Місцеві жителі, що зверталися в єзуїтські колеґії, безкоштовно отримували чудову європейську освіту і також виховання в дусі воїнничого католицизму. Крім того, єзуїти видавали книги, влаштовували публічні диспути, виступали з чудовими проповідями, тобто працювали на перспективу².

На Заході України політика трансформації культури і самосвідомості в стратегічному плані завершилася успіхом – поширення греко- і римокатолицизму фіксувало європеїзацію ментальності західноукраїнського суспільства. В центрі краї-

ни (Правобережна і Лівобережна Україна) подібна корекція не була завершена. Однак вже Богдан Хмельницький, вимушений боротися з польською Короною, думав і діяв як польський пан, відстоюючи свої законні права. Щодо таких сутностей, як влада і закон, – а це моменти, що системоутворюють і визначають характеристики цивілізаційної свідомості, – між Б. Хмельницьким і до прикладу – сучасним йому московським боярином пролягла прірва. Пригадаємо хоча б відомий інцидент, що стався між Б. Хмельницьким і В. Бутурліним з приводу присяги під час підписання Переяславської угоди. В цьому відношенні суб'єктивне протистояння українців Польщі (на рівні упереджень, що збереглися до сьогодні) нічого не змінює. Наприклад, «московити» довгий час воювали з ордою, але на архетипічному рівні повністю перейняли ординську агресивну політичну культуру (що і нині визначає ці самі риси російської політики – війна у Придністров'ї, Грузії, Україні)³.

Сьогодні більше четвертої частини населення України – греко- і римо-католики. І як констатація – Західна і Центральна Україна – це глибоко провінціалізована Європа. Цивілізаційний синтез (тобто формування стійкої культури) відбувався тут у XIV – XVII ст., коли ці території входили у Європу. Стосовно Росії, то цивілізаційний синтез відбувався у ній в той самий час, що і в західних і центральних областях України, але в якісно інших геополітичних умовах, які диктували інші характеристики культури, що призвело до кардинальних відмінностей⁴.

Щодо Слобідської України і сучасного Донбасу, то це тема особливої розмови. Стійка слов'янська колонізація у Слобідській Україні відбувалася досить пізно, досвіду життя в межах європейських держав наші співвітчизники не мали, а після Переяславської угоди ця територія піддалася найбільшому зросійщенню. Як приклад, слова Г. Сковороди: «Малоросія мені мати, а Україна – тітка». З приводу Донбасу, то як відомо – там значний відсоток етнічних росіян. Отже, тут склалася особлива мозаїка факторів, що сформувала свою культурну і психологічну особливість, відмінну від ментальної особливості Західної і Центральної України.

Загалом, виходячи з сьогоднішніх подій в Україні, ми маємо справу з цивілізаційним протистоянням. Незважаючи на те, що Україна входить у східноєвропейську православну цивілізацію, вона водночас є регіональною цивілізацією, орієнтованою, виходячи з своєї ментальності, на західноєвропейську цивілізацію. Візантійську спадщину часто помилково називають «татарською» або «євразійською», хоча доля істини тут є. Кордон Європейського і Російського цивілізаційних ареалів проходить умовно на Сході України. Як завжди, межа культур працює як дзеркало, відбиваючи всі процеси перевернутими. На захід від цього «дзерка-

ла» – в Україні – відбулася руйнація деспотичної візантійської традиції і почалося будівництво нормальної європейської національної демократичної держави. В цьому розумінні Лютнева (але почалося 23 листопада 2013 р.) Українська революція гідності – одна з останніх в третій демократичній хвилі, про яку писав у 1989 р. Френсіс Фукуяма і яка почалася з демократичної революції на Філіппінах у 1987 р. – проти режиму Ф. Маркоса. Складовою частиною цієї хвилі стала й Арабська весна 2011 р., і російські протести 2011-2012 рр. Чимось Українська революція нагадує початок Великої французької революції і Угорську революцію 1956 року. Зовні це досить комічно. В 1792 р. і наступних роках французи не розуміли, як німці, італійці і росіяни можуть боротися за своїх деспотів-монархів, священників, графів і баронів. А ті не розуміли, як можна піднімати руку на богодану монархію, церкву, вікову аристократію. Так і зараз, коли національно-демократична революція, написавши на знаменах гасла Болотної – парламентська республіка і люстрація – подається як фашистський заколот⁵.

Західна частина жителів Донбасу не сприймає ідеї Антикорупційної революції гідності, оскільки там сильні моменти утриманства – приєднатися (нехай і другорядними) до імперії В. Путіна і користуватися часткою тюменського газу. Це той самий описаний Е. Геллером варіант «племінного» розуміння свободи, коли свободою вважається не право вибору влади, а право мати як владу винятково одноплемінців.

Щодо Росії, то вона переживає перехід від імперського типу суспільства і держави до інших. Тут роздоріжжя. Можна стати нацією цивілізацією (надетнічною громадянською нацією), як США, Канада, Бразилія тощо. Можна розділитися на кілька національних держав європейського типу. Перший сценарій і російська держава, і еліти (політична і культурна) провалили. Але бажаючи зберегти федерацію-імперію, вибрали варіант російської великодержавності. Для цього знадобилися анексія Криму і холодна війна з Заходом.

Європейською імперією Росія перестає бути після втрати України. Українська «єврореволюція» позбавила Росію надій на втягування України в утворення імперського типу. Це означає і прощання Росії з Європою. Нинішня політика Росії до смішного копіює її дії в кінці XVIII ст., коли імперія вторглася в Польщу – для захисту прав шляхти від централізації. Вторглася в Швецію – для захисту претензій баронів, невдоволених посиленням влади короля. Пародійно нагадує і привід для Кримської війни 1853-1855 рр., коли Росія спочатку запропонувала Західній Європі поділ Османської імперії, а потім почала вимагати у турків передачі покровительств над усіма їх християнськими підданими.

Путінський режим об'єктивно йде до свого фіналу, тому що тримається тільки на вірі у доброго

царя. Осідлавши націоналізм, В. Путін ніби пружиною відкинув маятник згасання своєї популярності. Але потім настане невідворотне і ще більш швидке розчарування (як у монархії – після національної ейфорії 1914 – 1915 рр. у Росії, як до радянської влади – після культу М. Горбачова в 1985-1988 рр.).

Коли говорять, що В. Путін психічно хвора людина і що вся російська політика насичена психопатією, то це також правда. Однак проблема в тому, що ця хвороба не піддається клінічному аналізу з анамнеза однієї людини. Вона як ракова пухлина вразила весь російський державний організм і на відміну від побутової шизофренії це державне безумство спирається на певну і достатньо жорстку логіку.⁶

Для того, щоб зрозуміти цю логіку, необхідно системно виявити основні параметри незворотного зрушення в російській суспільній свідомості, які мають такий вигляд:

1. Нинішній режим Росії – це типовий фундаменталістський проект. Ті, хто стверджує, що у В. Путіна немає ніякої ідеології і що його метою є лише отримання грошей в геометричній прогресії, що його політична система становить різновид клептократії, яка відрізняється від моделі В. Януковича лише масштабами, мислять категоріями вчорашнього дня. Готовність В. Путіна і його громадян піти на матеріальні обмеження заради фінальної битви з силами світового зла, говорить про те, що ідея самоцінності накопичення перестає бути домінуючою в російському суспільному просторі і в російських ЗМІ. В цьому запереченні ліберальної цінності матеріального добробуту і демократії як ідеального політичного аналога цієї цінності і проявляється перша прикмета російського фундаменталістського проекту.

2. Другою прикметою виступає послідовне «антизахідництво», яке було завжди фішкою «русской идеи» впродовж майже двох століть, але яке ніколи не було державною ідеологією. Тепер – це ідеологія державна.

3. Як будь-яка «консервативна революція», її сучасний російський варіант – це ідеалізоване Середньовіччя, причому ця характеристика становить не метафору, а реальні характеристики соціального устрою, ідеологій і технологій режиму. Наприклад, цивілізаційне протистояння Заходу перетворюється в різновид «релігійної війни», де істинна релігія православ'я вступає у двобій із західними християнами-еретиками. (Релігійні конотації військового й інформаційного протистояння з Україною добре проглядаються на прикладі використання слова «уніати», що є релігійним аналогом «бандерівцям» як ворогам православ'я і «Русского Мира»). В цьому проявляється російський месіанізм, і сам В. Путін приєднується до нього у своєму баченні відновлення Імперії. Фундаменталістський характер цього проекту полягає в тому, що

він позбавлений будь-яких раціональних складових. Його не можна трактувати як раціональний «захист інтересів», і тому, за великим рахунком, він має не стільки геополітичний, скільки містичний характер. Сама ідея Імперії як «Третього Риму» також прийшла з середньовічної архаїки. Вона подібна до ідеї «Небесного Града» Бл. Августина, що дає можливість кремлівським ідеологам вбачати її риси в Російській імперії, в СРСР і в Новій «віртуальній Імперії» майбутнього. І в контексті цих візіонерських мрій Київ також виступає не стільки як столиця незалежної сусідньої держави, скільки як інкарнація Риму або Єрусалиму, як «мати городів руських», без повернення якого створення Імперії неможливе. Тому вторгнення росіян треба трактувати не просто як військову операцію, а як хрестовий похід проти невірних. І це наводить на думку, що метою В. Путіна є саме Київ як знаковий і символічний Центр його конструкції.

4. Третьою характеристикою фундаменталістського проекту є міліарна ідеологія як логічне продовження есхатологічної міфології «останньої битви». Перемога ідеології даного типу в російській суспільній свідомості, його прогресуюча радикалізація свідчать про те, що фундаменталістське зрушення відбулося і за вказаною характерологічною ознакою. Наприклад, О. Дугін коментує вторгнення російських військ в Україну як початок завоювання Росією не тільки простору колишнього СРСР, а всієї Європи і встановлення нової Імперії візантійського зразка. Всі ці прояви мілітарного радикалізму свідчать про перегляд звичних взаємовідносин між війною і політикою. Війна більше не потребує раціонально сформульованої війни, вона пертворюється на самоціль.

5. В. Путін є психічно хворою людиною не більше, ніж будь-який інший диктатор. (У будь-якому разі керівники типу Кім Чен Ина характеризуються набагато більшою мірою особистої психопатології, ніж російський президент). В нинішній ситуації він виступає швидше як ретранслятор суспільного запиту і виконавцем проекту, який психопатологічний. Він орієнтується на інстинкт натовпу, який вимагає «прямих дій» і заряджений шовіністичним психозом. Загнати цих фурій назад уже майже неможливо. Для носіїв такого психозу гасло А. Гітлера «Гармати замість масла!» є зрозумілим і прийнятним. Для цих людей марші, хода і переможні відомості з фронтів бойових дій важливіше матеріального статку. Їх не лякає можливість перетворитися за рівнем життя на Північну Корею і навіть перспектива ядерного Апокаліпсису.

6. Зазначене зрушення на війну має характер невідворотності з багатьох напрямків. Світ у цілому. Сама Росія, її відносини з Україною і з цим світом уже не можуть повернутися у вихідну точку. По-перше, неможливо експансіоністський проект зупинити і знову повернутися в русло міжнародного права, визнання державного суверенітету,

поваги до територіальної цілісності тощо. Тобто перейти до ліберально-демократичних норм і відмовитися від фундаменталістської ідеології. По-друге, видається неможливим заспокоїти «розбурхане море» масової істерії і психозу всередині країни і сказати, що після загарблення Криму ми повертаємося на вихідні позиції. По-третє, неможливо повернутися до нормальних відносин з Заходом і після того, як провідні західні лідери порівняли В. Путіна з А. Гітлером і налагодити з ними нормальні відносини. На В. Путіні як на адекватному політикуві поставлений великий жирний хрест раз і назавжди. Так само неможливо уявити собі повернення нормальних відносин з Україною, риторики «братської любові» і «стратегічного партнерства». Після того, як північний сусід України показав свій звіриний оскал, єдиною формулою відносин України з Росією можуть бути лермонтовські рядки «Прощай, немита Росія, країна рабів, країна панів».

Всі перераховані свідчення «точки неповернення» і змусять В. Путіна авантюрно «грати на загострення».

7. Що чекає на Росію на виході цієї авантюри? Не треба бути інформованим експертом, щоби передбачити відносно швидкий фінал всього цього проекту і особисто В. Путіна. Російська економіка досить слабка, щоби працювати винятково «на війну» і забезпечувати перманентну військову агресію. Але при цьому В. Путін не залишив собі вибору, крім нарощування завойовницької стратегії, кінцево перейшовши Рубікон. Історія свідчить про невідворотну загибель режимів, що стали на цей шлях.

8. І останнє. Путінська агресія – це початок «кінцевого вирішення» російського питання або, точніше, вирішення метафізичної загадки під іменем «Росія». Ця агресія не просто дає відповідь, а закриває саме питання, тому що вона показує, що ніякої загадки в російському феномені немає і ніколи не було. Це Сфінкс без загадки, місце якої займає порожнеча. І єдиним уроком, який Росія змогла піднести людству, є нагадування про негарантованість його існування, про те, що навіть у XXI столітті можливе падіння у прірву варварства, яке здатне поставити під питання саме його виживання.

Росія як історичний проект виявилася мильною бульбашкою, «невдалою твариною», еволюційним історичним глухим кутом, вихід з якого можливий лише на шляхах деструкції. Іншими словами, Росія – це «чорна діра» цивілізації, певне метафоричне облаштування тотальної анігіляції⁶. І після засвоєння цього уроку так звана «русская идея» помирає без усілякого шансу на відродження.

¹ Казарін П. В Україні народжується друга національна ідентичність // http://news.eizvestia.com.news_politics/full/263-v-ukraine-rozhdaetsya-vtora-ya-nacio.

² Музыкантский А., Яковенко И. Украина: интеграция в Европу как цивилизационный проект // http://www.ng.ru/ideas/2005-03-18/10i_ukraina.html.

³ Юрій М. Ф. Соціокультурний світ України. – К.: «Кондор», 2003. – С. 538-539.

⁴ Іклов Е. Россия и Украина перед зеркалом своей границы // <http://e-v-ikhlov.livejournal.com/57895.html>.

⁵ Геллнер Э. Пришествие национализма. Мифы нации и класса // Путь: международный философский журнал. – 1992. – №1. – С. 47.

⁶ Ворон З. Россия как «черная дыра» в мировой цивилизации // <http://voronzinua/note/24-3-14-18093>.

Михаил ЮРИЙ
(Черновцы)

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ ВЫБОР УКРАИНЫ

В статье идет речь об объективных предпосылках европейской интеграции Украины, а также дается политико-психологическая характеристика путинского режима.

Ключові слова: евроинтеграция, цивилизация, ментальность, конфликт, фундаментализм, агрессия.

Mykhailo YURIY
(Chernivtsi)

CIVILIZATIONAL CHOICE OF UKRAINE

Objective factors of the European integration of Ukraine are considered in the article. Political and psychological characteristics of Putin's regime are appraised there.

Key words: Eurointegration, civilization, mentality, conflict, fundamentalism, aggression.